

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

CİLT : XL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

TERTİP HEYETİ
PROF. DR. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY
DOÇ. DR. RECEP KILIÇ

ISBN: 975 - 482 - 492 - 4

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

TAKDİM

Ülkemizde bir türlü anlam veremediğim tuhaf alışkanlıklarımızdan birisi de, alanında temayüz etmiş ve değerli hizmetler vermiş insanların öldükten sonra takdir edilmeleri, ne büyük değer olduklarının ancak o zaman farkına varılması hadisedir. 35-40 yıl hizmet ettikten sonra aktif hayattan çekilen nice değerler bir köşede unutulur; öldükten sonra birden hatırlanır ve büyük hizmetler yaptığı anlatılır, nadiren de olsa adına armağan dediğimiz yayınlarla hakkı teslim edilmeye çalışılır.

Sonuçta kendisi ile ilgili hiçbir şey yapılmayanlara göre bu da olumlu bir davranıştır. Gecikmeli de olsa, bir hakkın teslimi olması açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Şüphesiz olması gereken, bu müstesna şahsiyetlerin, hayatta iken kendileri ile ilgili bu değerlendirmelerin yapılmasıdır. Gelenek bu istikâmette oluşursa herhalde çok daha isabetli olur.

Olması gerektiğini ifade ettiğimiz bu üslubun güzel bir örneği elimizdeki kitapla verilmektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 40 yılı aşkın öğretim üyesi ve yönetici olarak hizmet veren Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, dostları ve öğrencileri, bir vefa örneği olarak emek mahsulü bu eseri meydana getirdiler. Prof. Öner'i değişik yönleri ile, özellikle felsefe alanında ülkeye yaptığı ve yapmaya devam ettiği hizmetleri ile unutulmazlar arasına soktular. Şifahi ifade ve övgüler uçar gider, ama yazılı dökümanlar nesilden nesile intikâl eder, sonsuza dek bâki kalır.

Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, eski ve yeni öğrencileri onu çeşitli yönleri ile değerlendirdiler ve sonuçta felsefi ağırlıklı ve muhtevallı bir eser ortaya çıktı. Bu eserin yıllarca hizmet verdiği İlahiyat Fakültesi yayınları arasında yayınlanması en uygun yoldu. Nitekim öyle oldu; Üniversitemizin onayı ile eser elinize ulaşmış oldu. Bu ilgi ve yaklaşımı dolayısı ile Sayın Rektörümüze ve Üniversitesi Yayın Komisyonu ile Yönetim Kurulu Üyelerine şükranlarımı sunarım. Baskıyı gerçekleştiren Üniversitemiz matbaasının değerli yönetici ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Yeni ve olması gereken bir gelenek oluşturması dileği ile okuyucuya saygı ile sunulur.

*Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı*

PROF. DR. NECATİ ÖNER'E SAYGI!

Osmanlının en büyük şâiri kabul edilen Bâkî

*Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf!*

diyor. Koca Bâkî bile zımnem, hayatta kadrinin iyi bilinmediğinden şikayet ediyor. Ferid Kam da:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile konmaz aşına
Evvel ânu öldürürler acından
Sonra bir Türbe dikerler başına*

diyerek insanların kadir bilmezliğinden, kıymetleri heba etmelerinden, nankörlükten ve vefasızlıktan şikayet etmektedir.

Başka toplumlar nasıldır? Bilmem, ama bizim toplumumuzda vefasızlık ve kadirbilmezlik eskiden beri şikayet edilecek kadar yaygın sayılır.

Daha erken dönemlerde Üniversitelerimizde büyük hizmetler görmüş çok değerli hocaların adına çıkarılan armağanların büyük bir kısmı, onların vefatlarından sonra çıkarılmıştır. Armağan edilen değerlerin haberi olmadıktan, vefalılığın hazzını tatmadıktan sonra, armağanın değeri ne olacaktır?

İşte bu düşüncelerle Prof. Dr. Necati ÖNER hocamızın yarım asra varan hasbî (karşılıksız) hizmetlerinin hatırlanmasına vesile olması için bir "Armağan Kitabı" hazırlamayı düşündüm. Bana Doç. Dr. Recep KILIÇ her bakımdan yardımcı oldu. Türkiye'deki 70 kadar seçkin felsefeciyeye ve hocanıdan diğer bazı dostlarına haber verip yazı istedik. Hepsini memnuniyetle katılabileceklerini söyledi. Fakat bir kısım arkadaş, mazeretleri sebebiyle katılamadı. Zaman ayırıp çok değerli yazılar gönderen arkadaşların hepsine kalbî teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Neticede hocamıza lâayık kalıcı, muhtevalı büyük bir kitap meydana geldi.

Kitabın yayımlanması için Gazi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu alâka gösterdi. Üniversite adına yayımlayabileceğini söyledi. Fakat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, 'bu kitabı neşretmek bize düşen bir vazifedir' diye kitaba el koydu. Derhal Rektör Sayın Prof. Dr. Günal AKBAY ile görüşüp karar çıkarttı. Sayın Dekana ve Sayın Rektör AKBAY'a da bu sıcak alâkadan dolayı teşekkür ederim. Her bakımdan örnek bir hareket ve örnek bir kitap oldu. Bu, muhterem ÖNER'e, lâyük olduğu saygının küçük bir nişanesidir. Nice nice yıllara!... Derin saygılarımızla...

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

HAYATI, ESERLERİ VE HAKKINDA YAZILANLAR

Araş. Gör. İsmail KÖZ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Biyografisi</i>	3
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER ile "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat</i>	9
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, <i>Felsefe Yapmak ve Necati ÖNER</i>	15
Prof. Dr. Afşar TİMUÇİN <i>Hocamız Necati ÖNER</i>	21
Prof. Dr. Bilal DİNDAR <i>Felsefeyi Sevmek</i>	23
Prof. Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU <i>Kendimle Sesli Bir Konuşma</i>	27
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Sosyal Yönü</i>	35
Prof. Dr. Necmettin TOZLU <i>Felsefeyi Güzelleştiren Adam</i>	39
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Hürriyet Anlayışı</i>	45
Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI <i>Örnek Bir İnsan Hocam Prof. Dr. Necati ÖNER</i>	79
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN <i>Mantığın Kaynağı Problemi</i>	83

SİSTEMATİK FELSEFE İLE İLGİLİ YAZILAR

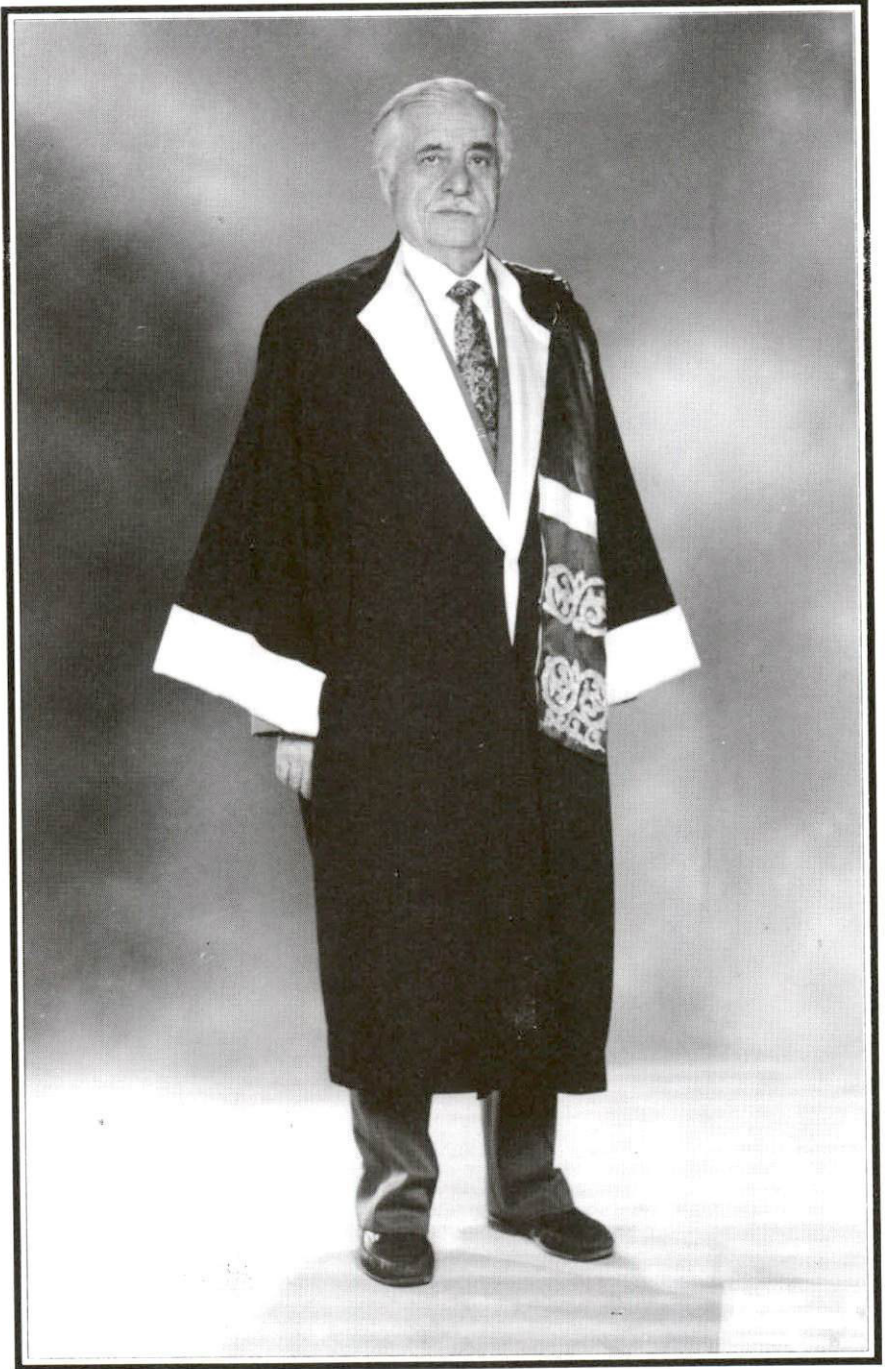
Prof. Dr. Teo GRÜNBERG <i>Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi</i>	97
Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL <i>İletişim Bağlamında Mantık ve Dil</i>	105
Prof. Dr. Teoman DURALI <i>Tarihin Dayanılmaz Ağırılığı</i>	117

VII

Prof. Dr. Dođan ÖZLEM	
<i>Felsefi Hermeneutiđe Geçiř Yolu Olarak Tarihselcilik</i>	127
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM	
<i>Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri</i>	147
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN	
<i>Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım "Temelcilik" ve "İmancılık"</i>	157
Doç. Dr. Hakan POYRAZ	
<i>Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizim</i>	177
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM	
<i>Düşünce Özgürlüğü Üzerine</i>	189
Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	
<i>Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine</i>	195
Doç. Dr. Ayhan BIÇAK	
<i>Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü</i>	205
Doç. Dr. Recep KILIÇ	
<i>Din Öğretimini Temellendirme Problemi</i>	215
Yrd. Doç. Dr. şahin FİLİZ	
<i>İslam Felsefesinde Tanrı Anlayışı Karşısında Bireyin Konumu Problemi</i>	223
Dr. Münir DEDE	
<i>Kapalı Toplum ve İlk İnanışlar</i>	243
J. Ronald ENGEL (Çeviren: İbrahim ÖZDEMİR)	
<i>Sürdürülebilir Kalkınma Ahlakı</i>	255
FELSEFE TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN	
<i>Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi</i>	271
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR	
<i>Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslâmî Kökenleri</i>	291
Doç. Dr. Nurten GÖKALP	
<i>Beden-Zihin Etkileşimi ve Popper İle Eccles</i>	301
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÖKTEM	
<i>Descartes'da Bilginin Kesinliđi Problemi</i>	311
Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ	
<i>J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi</i>	333
BİLİM TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mübahat Türker-KÜYEL	
<i>"Ulemâ-i Kiram" ve "Tafra-Tehille"</i>	351

Prof. Dr. Esin KAHYA <i>Erzurum'lu İbrahim Hakkı</i>	371
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN <i>Kusta B. Luka ve Ruh İle Nefs Arasındaki Ayırım Adlı Kitabı</i>	387
Doç. Dr. Remzi DEMİR <i>Takiyüddin İbn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması</i>	403
Doç. Dr. Melek DOSAY <i>Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri</i>	425
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR <i>Kemâlüddin el-Fârîsi ve Tenkih el-Menâzır Adlı Kitabı</i>	433
KÜLTÜR HAYATI İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mehmet AYDIN <i>"Türk Müslümanlığı" Üstüne Bazı Düşünceler</i>	445
Prof. Dr. Şafak URAL <i>Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey</i>	451
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA <i>Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim</i>	461
Doç. Dr. Mehmet AKGÜN <i>1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar</i>	475
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ <i>Rıza Tevfik ve Felsefesi</i>	499
Dr. Yaşar KALAFAT <i>Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I</i>	511

PROF. DR. NECATİ ÖNER

***SİSTEMATİK FELSEFE İLE
İLGİLİ YAZILAR***

EDEBİYAT İLE FELSEFE İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN*

İnsanın düşünce ve yapıp-etmeleriyle ilgili faaliyetlerini üç temel başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; felsefe, sanat ve bilim olarak adlandırılabilir. Genel olarak, tarih boyunca insanlığın başarıları da bu üç alanda kendisini göstermiştir, denilebilir. İnsanın düşünce ve yapıp-etmeleriyle ilgili diğer alanlar ise doğrudan veya dolaylı bir şekilde bu üç alanla ilgili olarak bulunurlar. Kaynağı vahiy olan din ise, insanî olanı aşan ve kaynağında ilahî olan bulunduğu için insanî faaliyet alanlarından ayrılır. Ancak dinin felsefe ve sanatla olan ilişkisinin olduğunu da belirtmek gerekir. Hatta her dinin bir felsefesi ve sanat anlayışı vardır. Her toplumda da ya bir felsefe ya bir din ya da her ikisi birlikte bulunur. Zaten her dinde muhakkak surette bir felsefe gizlidir. Özellikle ilahî dinlerin dışında ve kaynağı daha çok toplum olan dinlerin felsefeyle olan ilişkisinin boyutu çok daha yoğundur. Ancak bütüncül bir bilgiye ulaşmak isteyen bilgi dostu bilimden, sanattan, dinden, ahlâktan hem faydalanmak hem de bütün bu alanlara etkide bulunmak durumundadır. Felsefe ile yakın ilişkisi bulunan disiplinlerden biri de sanattır. Edebiyat da güzel sanatların bir türüdür ve bu özelliğiyle de felsefeden ayrılır. Felsefe ile ilgili ilk düşünce kırıntılarının dinî metinlerde, trajedilerde, efsanelerde bulunduğu gerçeği ve 20. asırdaki felsefî roman türünün gündeme gelişi dikkate alınacak olursa, felsefe ile edebiyat arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu düşünülecektir. Ama bu ilişki, felsefeyi edebiyata, edebiyatı da felsefeye indirgeyici olmamalıdır.

Felsefe ile edebiyat arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı, eğer böyle bir ilişki varsa bu ilişkinin niteliği, bu ilişkinin tarafların varlığını tehlikeye atıcı olup olmadığı konularında doğru bir kanaate ulaşabilmek için felsefî olanla edebî olanın özelliklerinin bilinmesi gerekir. Bu özellikler bilindikten sonra, söz konusu özelliklerin aynı eserde birlikte bulunmalarının mümkün olup olmadığı tartışılmalıdır.

* Atatürk Üniversitesi Felsefe Doçenti.

Felsefe tarihine baktığımızda, pek çok filozofun aynı zamanda edebî bir tarzı kullandıkları görülür. İlkçağ filozoflarından bazıları görüşlerini şiirler şeklinde dile getirmişler ve aynı zamanda ozan olmuşlardır. Platon, St. Augustine, Schopenhauer, Nietzsche aynı zamanda büyük edebiyatçılardır. Russel, Camus, Sartre Nobel Edebiyat Ödülünü almışlardır. Ama bazı çok iyi filozoflar da vardır ki, bunlar kötü yazar olmuşlardır. Örneğin Aristoteles, Kant gibi isimler çok iyi filozof oldukları halde, kullandıkları dil bakımından iyi yazar değillerdir. Bu örnekler bize şunu göstermektedir: İyi bir filozof olmak için iyi bir edebiyatçı olmak şart değildir. Yine aynı şekilde, iyi bir edebiyatçı olmak için de filozof olmak şart değildir. Öyleyse bir filozofu filozof, eserini de felsefî yapan edebî ve estetik değerlerin dışında başka değerlere ve özelliklere ihtiyaç vardır. Bir edebî eser de bir düşünüşün eseridir ama her düşünüş felsefî olmadığından dolayı bir düşünüşün felsefî olabilmesi için bir takım fikrî inşa gereklerine ve felsefî temellendirmelere uygun olması gerekmektedir. Bundan ötürü de eğer bir edebî eser bile, bu fikrî inşa gereklerine uyuyorsa, o eserin aynı zamanda felsefî olabileceği yönünde bir kanaate sahip olabiliriz. Çünkü böyle bir eserde fikir zevke indirgenmemekte, zevk fikrin anlatımı için daha büyük bir kolaylık sağlamaktadır¹. Bir düşünüşün felsefî olabilmesi için reflexif olma, mantıksal ve tutarlı önermelerden meydana gelme, varolan karşısında bir tavır alışı dile getirme, eleştirel olma ve en yüksek genellik derecesinde bir bilgi arayışına yönelme gibi² hususların yanında felsefî sayılabilecek bir soru etrafında vücut bulması, sistematik olması, varlık kavramı etrafında merkezîleşme, felsefe tarihi çerçevesinde, belli bir problematik devamlılık içerisine oturtulabilmesi gibi³ fikrî inşa gereklerine de ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda bahsedilen özelliklerin bütünü dikkate alındığı zaman, bütün bunların bir edebî eserde bulunabileceğini kabul etmek oldukça güçtür. Ama “aynı zamanda felsefî olarak önemli sayılacak yazın açısından daha geniş bir görüşü kabul etmek de olanaklıdır”⁴. Bu bakımdan felsefî-edebî diye adlandırabilecek tezli romanlardan bahsetmek mümkündür. Nitekim Kafka, Camus, Sartre, Dostoyevski, Simone de Beauvoir gibi yazarların eserleri “tezli romanlardır ama tezi, tam olarak felsefenin kavramlarını kullanmadan ortaya koyarlar”⁵.

1. Kenan Gürsoy, “Felsefe ve Edebiyat”, **Felsefe ve Sanat Sempozyumu**, (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990), s. 72.

2. Ali Osman Gündoğan, “Filozof ve Felsefe Hakkında”, **Felsefe Dünyası**, (Ankara: Türk Felsefe Derneği Yayını, Aralık 1993), Sayı: 10, s. 42.

3. Gürsoy, **a.g.m.**, s. 71-72.

4. Frederick Copleston, **Felsefe Tarihi, C.9, (Çağdaş Felsefe)**, çev., Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınları, 1990), s. 77-78.

5. Ali Osman Gündoğan, **Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi**, (Erzurum: Birey Yayıncılık, 1995), s. 46.

Her edebî eser bireysel bir çabanın ve herşeyden önce de subjektifliğin eseridir. Edebiyatta gerçekliğin anlatılmasının, tasvir edilmesinin ya da bunların inkârının veya hayal ürünü birşeyin ifadesinin tek vasıtası kelimedir. Belki de edebiyatı diğer sanat türlerinden (resim, müzik gibi) ayıran en önemli taraf budur. İşte acaba edebiyatı subjektif yapan bu özelliği midir? Felsefe de vasıta olarak kavramları kullandığına göre, felsefede de bir subjektiflik ortaya çıkacak mıdır?

Hem edebî eser, hem de felsefî eser bireysel bir çabanın ürünüdür. Ama edebî eserde üslûp, estetik zevk önemli olduğu için esere yazarın üslûbu, estetik zevk anlayışı yansıtmakta ve yazarın şahsiyeti eserde bulunmaktadır. Felsefî eserde ise, amaç estetik bulunmaktadır. Felsefî eserde ise, amaç estetik zevk olmadığı için kullanılan dil soyut ve kuru bir dildir ve dolayısıyla da akıl yürütme ve mantıksal çözümlerle doludur. Edebiyat, kavram analizlerinden uzaklaşarak, olayları somut bir hale sokmak suretiyle, felsefenin soyutluğunu ve kuruluşunu giderir. Bir felsefî eser de filozofun eseri olmasına rağmen, bireyselliği aşan bir konuma sahiptir. Ancak bireyselliğin aşılması, o eseri başka bir filozofun da yazabileceği anlamına gelmez. Nasıl ki, **Karamozof Kardeşler**'i Dostoyevski'den başkası yazamaz idiyse, **Pratik Aklın Eleştirisi**'ni de Kant'tan başkası yazamazdı. Bu bakımdan sanat eseriyle felsefî eserin konuları ve sahip oldukları bireysellik ve subjektiflik durumları arasında fark yoktur. Ama felsefî bir eser, evrenselleştirilebilen bir muhtevayla karşımıza çıkar. Kant'ın insan aklını tenkit ve tahlile tâbi tutuşu, sadece bir bireyin aklını tenkit ve tahlile tabi tutuş değildir. Oysa bir romanda ele alınan bir bireyin yaşam ve düşünceleridir ve ele alınan olaylar belli zaman ve mekânla sınırlıdır. Bu romana da büyük oranda yazarın kişiliği yansımıştır. Felsefî eserin konusu ise, zaman ve mekânla sınırlı kalmayıp, yazarın kişiliğinden bağımsız olmak durumundadır. Bir bakıma felsefe, tıpkı bilim gibi gayri şahsî olmak zorundadır. Ama bu ne derece mümkün olabilir? Nitekim Verneaux, "filozofun bireyliliğinin, kendi felsefesine işaret etmesi, sadece bir olgu (fait) değil, bir haktır"⁶ der. Ancak felsefedeki subjektiflik ile edebiyattaki subjektiflik birbirinden farklıdır. Çünkü felsefede konu ve sorular bellidir ve uzun bir felesefe tarihi, bütün bu soruları evrensel tarzda çözme çabası gibi görünmektedir. Soruların objektifliği, filozofu bir anlamda kendisinden çıkarır ve dolayısıyla filozof kendisini anlatmaz. Çünkü o, soruya bağlıdır. Oysa sanatçı ya da edebiyatçı için ortada çözülmesi gereken hazır sorular yoktur. Murdoch'un da dediği gibi, "O kendi sorularını kendisi yaratmak zorundadır"⁷.

Edebiyat ve felsefenin anlatım aracı olarak kelimeleri kullanmaları, aynı dili kullanmaları anlamına gelmez. Çünkü edebiyat, bir sanat türüdür

6. Roger Verneaux, **Egzistansiyalizm Üzerine Dersler**, Çev., Murtaza Korlaelçi, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994), s. 145.

7. Iris Murdoch, "Felsefe ve Edebiyat" Bryan Magee, **Yeni Düşün Adamları İçinde**, çev., Uygur Kocabaşoğlu, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), s. 418.

ve zevk içindir. Bundan dolayı da edebiyatta dil gösterişli olabilir. Edebiyat, pek çok kişiye hitap eder ve hitap ettiği kişileri düşündürmekten ziyade eğlendirmeyi ve onlara edebî-estetik bir zevk vermeyi amaçlar. Eğlendirmenin ve edebî-estetik zevk vermenin bir tek yolu olmadığı için de “tek bir edebî tarz ya da ideal bir tarz yoktur”⁸. Ama felsefe için ideal bir felsefî tarz olmalıdır. Çünkü felsefe açık, anlaşılabilir bir dil kullanmalıdır. Filozof, anlatmak istediğini sade ve en açık bir şekilde dile getirir. Bu bakımdan filozof için düşüncüyü anlatmanın tek bir yolu vardır, o da felsefî temellendirme yoludur. Oysa edebiyatçı için birden çok yol sözkonusudur. Öyleyse bilim ve felsefe eserleri kişisel olarak bazı ölçütlere bağlıdır. Ama bir romancının belli bir edebî kişiliği vardır ve okuyucu bir romanı okuyarak yazarın kişiliği hakkında önemli ipuçları elde edebilir. Halbuki Aristoteles ya da Kant’ın eserlerini okuyan ise bu filozofların kişiliği hakkında hiçbir bilgi elde edemez. Bütün bu hususlar edebiyatı subjektif kılmakta, felsefeyi ise subjektifliğin dışında tutmaktadır.

Deleuze ve Guattari’ye göre felsefe, “kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatıdır”⁹. Filozof, kavramlarla düşündüğünden dolayı yeni kavramlar üretebilmek için de kavramları kullanmak zorundadır. Bu bakımdan hemen her filozofun kavramsal bir kişiliği vardır. Sanatçı ise, “duygulam ve algılamalar aracılığıyla düşünür”¹⁰. Filozofta karşımıza çıkan kavramsal kişiliğe bazı romancılarda da rastanır ama romancılar, bu kavramsal kişilikleri mantıksal temellendirme yoluna gidemezler ve yeni kavramlar üretemezler. Onlar bu kavramsal kişilikleri romanesk, şiirsel, resimsel, müzikal gibi başka çabalarla yürütmeye çalışırlar ve dolayısıyla da onlar “yarı yarıya filozofturlar”¹¹.

Felsefî bir eser, bilgi veren, ele aldığı konuyu derinliğine inceleyen ve mantıksal bir akıl yürütme zinciri içerisinde irdeleyen bir eser olduğu için onda önemli olan içeriktir. Edebî eser ise içerikten ziyade biçime önem verir. Felsefî eser soyut, edebî eser ise somuttur. İnsan hayatı, onun varoluşu ve özgürlüğü gibi konular, felsefenin soyut diliyle anlaşılır kılınamaz. İşte bu durumda sanat devreye girer ve felsefeye somutluk kazandırır. Bu türlü eserlerde hem biçim, hem de içerik birlikte önem kazanır. Gerçi edebiyat eleştirici arasında biçim mi yoksa içerik mi önemlidir sorusu tartışmalıdır ama içerik biçimin önüne geçerse, o eser edebî olmaktan uzaklaşır. Özellikle biçimcilere göre, “eseri sanat eseri yapan biçimi (yapısı)dır. Eserin felsefî derinliği, önemi, hiçbir zaman sanat ölçütü olmaz, çünkü eseri iyi bir sanat eseri yapamaz”¹². Zaten sanat, sadece bilgi

8. **A.g.m.**, s. 411.

9. G. Deleuze ve F. Guattari, **Felsefe Nedir?** çev. Turhan Ilgaz, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), s. 12.

10. **A.g.e.**, s. 64.

11. **A.g.e.**, s. 65.

12. Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, (İstanbul, Cem Yayınevi, 1994), s. 154.

vermek amacına yönelir ve estetik heyecan ve zevkten uzaklaşırsa, o an-gaje bir sanat durumuna düşmez mi? Burada şu sorular gündeme gelmek-tedir: Sanatçı bağlanmalı mıdır? Sanat toplum için midir yoksa sadece sanat için midir?

Sanatçı bir filozof olarak değerlendirilen ve edebî-felsefî diye nite-lendirebileceğimiz tarzda eserler veren Albert Camus, yapmış olduğu bir konuşmada, yukarıda ele alınan soruları cevaplandırmaya çalışır. Ona göre, “sanat için sanat, yani bir sanatçının yalnız kendi kendini eğlendir-mesi, sahte ve soyut bir toplumun sanatıdır. Mantıkî sonucu, salon edebi-yatıdır bunun, ya da gerçeğin yıkılışı demek olan güzel lâkırdılar ve soyut fikirlerdir”¹³. Sanat, sanat içindir görüşünü, sanatçının kendi kendisiyle bir konuşması olarak değerlendiren Camus, sanatın toplumla olan ilgisine dikkati çeker ama sırf toplumla iç içe olunacak diye de sanatın bir ideolo-jinin propagandasını yapmasını kabul etmez. Sanatçının bağlanmasının, sanatı uşaklık seviyesine indireceğini düşünen Camus, bu duruma örnek olarak sosyalist sanatı gösterir. Öyleyse sanat ya da sanatçının amacı ne olmalıdır? Ona göre sanatın amacı, anlamaktır. Sanatçı, çağını ve çağının gerçeğini anlamaya çaba göstermelidir. Dolayısıyla sanatçının çağının gerçeğinden kaçması mümkün değildir. Gerçeği yakalamak isteyen sanatçı, kendi bireyselliği içinde kalmamalı, kendi bireysel evreniyle bütün bir insanlık evreni arasında bağlantılar kurmalı ve kendini ifade ederken ev-renseli de ifade etmelidir. Felsefe ile sanat ve özellikle edebiyat arasinda-ki ilişki bu noktada ortaya çıkmakta ve felsefenin soyut kavramlarıyla ifa-desi güç olan dolaysız insan yaşantıları edebiyatın anlatımı ile somutluk kazanmaktadır.

Absurde ve başkaldırı felsefesinin temsilcisi olan Camus’ye göre sanat, bilhassa roman, bir başkaldırı düşüncesini ifade etmelidir. İnsan bi-linci ile dünya arasında mantıksal bir bağlantı yoktur ve insan kendi kade-rini ölümden ötürü sonuna kadar yaşayabilecek bir varlık değildir. Ölüme, absurde ve dünyanın akla aykırılığına başkaldırı, insanın yaşaya-bileceği bir hayat özlemi ve kaderini sonuna kadar tüketebileceği bir ömür, kendisini romanda gösterir. Bu bakımdan sanat, gerçekle ilgili ol-makla birlikte gerçeğe karşı bir isyandır ve bu isyan en iyi ifadesini ro-manda bulur. Böyle bir isyan ya da bireyin sonuna kadar tüketebileceği somut bir hayat, felsefenin diliyle anlatılamaz. Böyle bir hayatı anlatabi-lecek olan sanat, “yaşayan varlığın, yaşadığı için ve yaşadığı zaman bo-yunca sonsuz avukatıdır”¹⁴. Bir ideolojiye bağlanmış olan bir sanatçı, bu avukatlığı yapamaz.

13. Albert Camus, **Sanatçı ve Çağı**, çev., Yıldırım Keskin, (Ankara Bilgi Yayınevi, 1965), s. 31.

14. **A.g.e.**, s. 46.

Camus gibi edebî-felsefî eserler veren, ateist varoluşçuluğun Fransa'da temsilciliğini yapan Jean-Paul Sartre'a göre ise sanatçı bağlanmalıdır. Sartre burada nesir ile şiir arasında bir ayırım yapar ve şairin bağlanmasını yasaklar. Bunun sebebi ise şudur: Nesir yazarı okuyucuya klavuzluk yapar, ona yol gösterir ve her söz, her şeye işaret eder. Şairin dili ise, araç-dil değildir. "Şairler konuşmaz; susmaz da...(onlar), sözcükleri birer im değil, birer nesne gibi gören tutumu seçmiştir"¹⁵..

Sartre'a göre nesir, "özü gereği yararcıdır"¹⁶. Nesir, söz üzerine kurulduğu için bir şeyler anlatır. Edebiyat, kendi özerkliğinin bilincine varmaz, bir ideolojinin boyunduruğu altına girerse, yani herhangi bir kayda ve şarta bağlanmadan, bir amaç olmaktan ziyade bir araç durumuna düşerse, kendine de yabancılaşır. Öyleyse Sartre'a göre de, tıpkı Camus'de olduğu gibi sanat, bir ideolojinin egemenliği altına girmeden başkalarına bir şeyler anlatmalıdır. Camus'de bir başkaldırı sanatı, ideal sanat olarak ortaya çıkarken; Sartre'da ise kendi bilincine varmış bir edebiyat söz konusu edilmektedir. Acaba edebiyat hangi durumda kendi bilincine varacaktır? ona göre "sınıfsız, diktatöryasız ve donuklaşmamış bir toplumda, edebiyat kendi bilincine varacaktır"¹⁷. Bu duruma ulaşmış bir edebiyat, "somut evrensel varlığı somut evrensel varlığa anlatmak"¹⁸ amaç ve görevini yerine getirerek, insanî özgürlüğün gerçekleşmesine de hizmet edecektir. Dikkat edilecek olursa, Sartre'a göre yazar, başkalarına bir şeyler anlatandır. Öyleyse yazar, başkalarına anlatacak kadar değerli birşeyleri olanlardır. Yazar, başkalarına bir şeyler anlatırken, dünyanın görünüşünü örten perdeleri kaldırmak ve dünyaya karşı bir tavır almak durumundadır. Yazar, bu tavır alış esnasında dünyayı reddetmekte ve onu değiştirmek istemektedir.

Dikkat edilecek olursa Sartre, sanat sanat içindir, kaygısını gütmeyen bir edebiyat görüşünü savunmaktadır. O, temsilcisi olduğu varoluş felsefesinin mahiyeti gereği angaje bir edebiyatı seçmek durumundadır. Ama bu angaje olma hali, edebiyatı kendisine yabancılaştırmamalıdır. Acaba varoluş felsefesinin mahiyeti neden bir angaje edebiyatı gündeme getirmektedir? Her şeyden önce, edebiyattaki anlatım biçimlerinden biri olan ve en güzel örneklerini romanda gördüğümüz nesirin "gerçekleştirilen, ya da iletilen felsefeyle (varoluş felsefesiyle) bir bütünlüğü sözkonusudur"¹⁹. Âdeta felsefe, roman anatomisiyle asıl mesajını iletebilmektedir. Çünkü edebiyatla felsefe arasındaki ilişki en yoğun şekilde varoluşçuluk sözkonusu olduğu zaman ortaya çıkmakta ve bu yoğunluktan ötürü de felsefe

15. Jean-Paul Sartre, **Edebiyat Nedir?**, çev., Bertan Onaran, (İstanbul: De Yayınevi, 1967), s. 12.

16. **A.g.e.**, s. 18.

17. **A.g.e.**, s. 145.

18. **A.g.e.**, s. 146.

19. Gürsoy, **a.g.m.**, s. 74.

ile varoluşçu roman özdeşliği bile gündeme gelebilmektedir. Acaba bu ilişkinin yoğunluk kazanması neden varoluşçulukta gerçekleşiyor? Bunun nedenini şöyle açıklamak mümkündür: Varoluşçulukta, bireysel insanın hayatı ve varoluşunun tasviri önem kazanır. Bu tasvir, felsefenin soyut ve kuru kavramsal diliyle yapılamaz. Burada devreye edebiyat girer. Somut, sübjektif, şahsî tecrübeleri olan bir varlığın tasvirini somut ve bireysel olayları, bireysel insan hayatını ve tecrübelerini en iyi şekilde edebiyat ve özellikle de roman yapabilir. Hatta varoluşçuluk, “soyutlamayı kullandığı zaman bile, somut bireylikte existant’ı (varolanı) açıklamak ve keşfetmektir”²⁰. Edebiyatın da ulaşmak istediği budur ve böylece de edebiyata biraz metafizik hakim olur. Meseleye bu açıdan bakıldığı zaman, sübjektiflik, zaman ve mekân içinde bulunma niteliği taşımayan felsefelerin edebiyattan uzak oldukları söylenecektir. Söz gelimi Aristocu, Leibnizci, Descartesçi, Kantçı bir romandan bahsetmek çok saçma olacaktır. Oysa öz, felsefe tarafından tasvir edilecekse, bunu felsefe adına ancak roman yapabilir ve bu roman da, tabiatı gereği angaje bir roman olacaktır.

İnsanı salt felsefe tekniğiyle ele almaya çalışan görüşler de vardır. Sözgelimi rasyonalizm, insanı soyut kavramlarla ve akıl yürütmelerle anlamaya çalışır. Rasyonalizm, insanı, apriori bir şekilde temellendirmeye çalıştığı için tasvirde uzaktır ve onun gözünde insan, birey halindeki tek bir insan değil, insanlıktır. Bu tutumundan ötürü de rasyonalizm, insanı, mantıksal bir sürecin ürünü olarak görmüş ve onun bireyselliğini ve şahsîliğini yok etmiştir. Oysa varolan insanlık değil, tek tek bireylerdir ve insanlık bir soyutlamadan ibarettir. Nitekim Verneaux’nün belirttiğine göre Kierkegaard’ın Hegel’e karşı isyanı, tam da bu noktayı dile getirir: “İstedığınız her şeyi boşuna söyleyeceksiniz, ben, sizin sisteminizin bir mantıkî safhası değilim. Ben varım, ben hürüm. Ben benim, bir bireyim ve bir kavram değilim. Hiçbir soyut fikir benim şahsiyetimi ifade edemez; geçmişimi, halimi (şu andaki durumumu) bilhassa geleceğimi belirleyemez, bilkuvve mevcudiyetimi tüketemez (épuiser). Hiç bir akıl yürütme beni, hayatımı, yapmış olduğum seçimleri, doğumumu, ölümümü açıklayamaz. O halde felsefe için yapılacak en iyi bir şey var, o da, evreni aklifleştirmekten (rationaliser) vazgeçmek, dikkatini insan üzerinde toplamak ve insanın varoluşunu olduğu gibi tasvir etmektir”²¹. Objektivizm, insanı şeyler arasında bir şey olarak görür ve onun bilincini ve sübjektifliğini yok eder. İdealizm ise, temelde insana ve insan bilincine dayanmasına rağmen, insanı yaşamış olduğu dünyanın dışına yerleştirir. Hem objektivizm hem idealizm, insanı, varoluşçuluğun ele almak istediği biçimin dışına iterler.

Acaba varoluşçu edebiyatın kendi tarzında insanı anlamaya ve tasvir etmeye çalışması felsefe için yeterli midir? Şurası açıktır ki, felsefe varo-

20. Verneaux, a.g.e., s. 146.

21. A.g.e., s. 2.

luşçu edebiyata göre daha kuşatıcı ve evrenselidir ve bir şeyin felsefi olması için varoluşçu edebiyatın tavrı yeterli değildir. Çünkü bu edebiyat, daha çok bir antropoloji olarak karşımıza çıkarken, felsefe antropoloji ile sınırlı kalmayıp, kozmoloji ve teolojiye açılmaktadır. Hatta en önemli ve tartışmalı olan felsefi sorunlar kozmoloji ve teoloji ile ilgili sorunlardır. Yine varoluşçu felsefe ve edebiyatta karşılaşmadığımız epistemoloji, felsefenin en önemli problem alanlarından birisidir. Böyle bir durumda şu soru sorulabilir: Sartre ve Camus gibi yazarlar, felsefenin evrenselliğine ulaşabilirler mi?

Anlatım aracı olarak edebiyatı seçmiş olan yazarlar, Aristoteles, Kant gibi filozoflarla karşılaştırıldığında, elbetteki felsefenin evrenselliğinden uzak kalırlar ama felsefenin evrenselliğinden uzak kalmak, felsefenin dışında kalmak değildir. Hem Camus, hem de Sartre'in eserlerinde hep bir varlık, insan varlığı söz konusu edilmektedir. İnsan varlığını tasvir eden bir yazar, onun içinde yaşadığı dünyayı söz konusu etmeden yani kozmolojiyi dikkate almadan tasvir işini yapamayacaktır. Camus'de absurde, dünya ile insan bilinci arasındaki kopuşu, Sartre'da da bulantı, ensoi yani dünya karşısındaki insanın durumunu ifade etmiyor mu? Ayrıca, bireysel insan hayatını ele alan bu yazarların eserlerinde, bireyselliğin de aşıldığını görüyoruz. Nitekim Sisofos'un durumu sadece bir insanın durumu değil, bütün bir insanlığın durumudur. Bulantı'da da Roquentin, aynı şekilde bütün bir insanlığı temsil eder. Felsefeci-roman ve piyes yazarları olarak ta nitelendirilebilecek bu yazarlar, edebiyat ile felsefenin izdivacının örneklerini gösteren yazarlar olmuşlardır.

Öyle anlaşılmaktadır ki, felsefe ile edebiyat arasındaki ilişkinin en güzel örnekleri, varoluşçu edebiyat çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Ama bu ilişki, sanıldığından daha da geriye gider. Nitekim Yunanlılarda felsefe ve belagat birbiriyle içiçedir. Söz gelimi Eflatun, metafizik ve politika sistemini oluştururken dilin güzelliğine ve üslûba önem vermiştir. Hatta Stael'e göre, "Eflâtun'un metafizik ve politika sistemleri, bu yazarın şöhret kazanmasına, dilinin güzelliğinden, üslûbunun asaletinden daha az yardım etmiştir"²². Ancak Stael'in bu hükmüne katılmak oldukça güçtür. Çünkü bugün Eflatun denildiği zaman akla ilk gelen felsefesinin temel kavramı durumunda olan idealar görüşüdür. Ama şu da doğrudur ki, "Yunan filozoflarının çoğu soyut fikirler üzerinde belagat sahibi hatip insanlardı"²³.

Eğer bir eser, üslûpla birlikte düşünceye de önem veriyorsa, ilerlemeye katkıda bulunur. İlerleme, insan aklının ilerlemesidir ve bu da kendini bilim, felsefe ve sanatta gösterir. Sadece üslûbu güzelleştirmek için

22. Mme de Stael, **Edebiyata Dair**, çev., Safiye Hayat, Vahdi Hatay, (İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1989), s. 70.

23. **A.g.e.**, s. 70.

ortaya konulan eserlerin ilerlemeye bir katkısı olamaz. Dolayısıyla edebiyat da düşünceyi yani felsefe ve bilimi zenginleştirmelidir.

İlk denemelerle, mitoloji ve trajedilerde birlikte başlayan felsefe ile edebiyat arasındaki ilişki, Aydınlanmadan sonraki dönemde sanata ilginin artmasıyla daha da pekişmiştir. Çünkü egemen olan bazı ideolojilerin sanattan faydalanmak istemeleri, bilimsellik döneminin yok olmaya başlamasıyla sanat ve edebiyata kayış ve faydacı akla karşı çıkış sanat ve edebiyata ilginin artmasının en önemli nedenleridir.

Fransa'da varoşçu felsefe çerçevesinde örneklendirmeye çalıştığımız felsefe edebiyat ilişkisi, 20. asır Fransız felsefesine edebî bir geleneğin hakim olduğunu gösterir. Ama bu durum, o dönem Fransız felsefesinin bütünüyle edebî olduğu anlamına da gelmez. Hatta Sartre, varoluşçu edebiyatı Marksizm lehinde kullanmaya çalışmış ve onun bu çabası başarısızlıkla sona ermiştir. Bu durumdan ötürü, Fransa'da belli bir süre edebî felsefe bir duraksama bile geçirmiştir. Ancak edebî felsefe, özellikle yapısalcı olan Foucault ve Derrida gibi isimlerle yeni muhtevalar kazanarak yeniden canlanmayı başarmıştır.

Öyle anlaşılmaktadır ki edebiyat, bir anlatım aracı olarak felsefeye hizmet etmekte, felsefenin soyut ve kuru kavramsal diliyle anlatılamayanlar, edebiyat ile anlatılabilmektedir. Artık edebiyat, sadece estetik bir heyecan uyandırmakla kalmayıp, belli bir düşünceyi de iletebilmektedir.

Felsefe ile edebiyat arasındaki ilişkinin, kendi kültür tarihimiz açısından değerlendirilmesinde büyük bir fayda vardır. Çünkü Türk insanının dünyaya, hayata ve bütün varlıklara karşı aldığı tavır, ince düşünülmüş ve felsefî bir sistematığa bürünmüş olmaktan ziyade edebî, destanî bir tavidir. Bu anlamda Türk edebiyatı ve folkloru Türk felsefesine göre daha gelişmiş ve zengin bir durumdadır. Ama edebiyatımızın, folklorumuzun ürünleri Türk felsefesinin oluşması, gelişmesi ve zenginleşmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Nasıl ki Camus, Sisifos Efsanesi'nden absurde felsefesini, Prométhé mitolojisinden başkaldırı felsefesini oluşturma yoluna gidebildiyse; Nietzsche, Yunan mitolojisindeki Apollon ve Dionysos tanrılarından ve bu tanrılar arasındaki gerginlikten trajedyaya dayalı bir insan anlayışı çıkarmaya çalıştıysa, biz de kendi destanlarımızdan, bütün insanlığa sunulabilecek evrensel mahiyette fikirler ortaya koyabiliriz. Çünkü edebiyatımız, Mevlâna, Yunus Emre, Yusuf Has Hacib, Ali Şir Nevâi gibi değerleriyle bu imkânı bize sunabilecek bir durumdadır.